

Stephen Grosz

ISKANJE IZGUBLJENEGA ČLOVEKA

Iz raziskovanih življenj

Stephen Grosz

ISKANJE IZGUBLJENEGA ČLOVEKA

Iz raziskovanih življenj

Poslovenil Branko Gradišnik

UMco

Ljubljana, 2015

Stephen Grosz
ISKANJE IZGUBLJENEGA ČLOVEKA
Iz raziskovanih življenj

THE EXAMINED LIFE
How We Lose and Find Ourselves

Copyright © 2013 by Stephen Grosz
© za Slovenijo in prevod: UMco d. d., 2015

Prevod: Branko Gradišnik

Izdajatelj in založnik:

UMco d. d. / Zbirka Preobrazba
Soustanovitelj knjižne zbirke Preobrazba je dr. Janez Rugelj.

Odgovorni urednik: dr. Samo Rugelj

Knjigo uredila: Renate Rugelj

Oblikovanje in postavitev: Žiga Valetič

Fotografija na naslovnici: Depositphotos

Tisk: NTD d. o. o.

Naklada: prvi natis, 400 izvodov
Ljubljana, 2015

Knjižno delo je izšlo v okviru knjižnega programa,
ki ga sofinancira Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

Vse pravice pridržane. Brez poprejšnjega pisnega
dovoljenja s strani založnika se ne sme noben del
te publikacije reproducirati oziroma distribuirati
v nobeni obliki in na noben način.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

159.964.2

GROSZ, Stephen

Iskanje izgubljenega človeka : iz raziskovanih življenj /
Stephen Grosz ; poslovenil Branko Gradišnik. - 1. natis. -
Ljubljana : UMco, 2015. - (Zbirka Preobrazba)

Prevod dela: The examined life

ISBN 978-961-6954-24-2

278487040

UMco d. d., Leskoškova 12, 1000 Ljubljana
tel.: 01/ 520 18 39, e-pošta: bukla-urednistvo@umco.si, www.bukla.si

Nicoli, Clari in Samuelu

Dobivamo in izgublamo,
in moramo se potruditi,
da odkrijemo v sebi hvaležnost;
s to hvaležnostjo pa z vsem srcem objeti tisto,
kar ostane od življenja,
potem ko odštejemo izgube.

ANDRE DUBUS II, *Razbite posode*

VSEBINA

UVOD 13

♦ Začetki

KO TE OBSEDE ZGODBA, KI JE NI MOGOČE POVEDATI 17

O SMEHU 25

NELASTNA HVALA 31

DAR BOLEČINE 35

ENA TAKA VARNA HIŠA 39

♦ Majhne in večje laži

O SKRIVNOSTIH 47

PAR NEPAR 51

STRAST DO NEVEDNOSTI 60

O INTIMNOSTI 66

VEČ KO JE SPREDAJ 70

♦ Ljubiti

DOMA	75
KAKO PARANOJA LAJŠA TRPLJENJE IN PREPREČUJE KATASTROFE	81
KO TE OBIŠČE POZABLJENO ČUSTVO	85
KAJ IMAJO STARŠI ZAVIDATI SVOJEMU OTROKU?	89
ŽELETI NEMOGOČE	93
MRZKOST	97
LJUBOTOŽJE PROTI LJUBEZNI	103

♦ Spremembe

KDOR SE BOJI VSAKE IZGUBE, UTEGNE IZGUBITI VSE	113
ČESAR LJUBEZEN NE PRESKOČI	117
KAKO IZGUBITI DENARNICO	121
SPREMEMBA V DRUŽINI	126
ZAKAJ SE ZAGANJAMO IZ KRIZE V KRIZO	130
DOLGOČASNA ZGODBA	134
OJ, TI PRIHODNOST	138
O PLAŠČU IZ JEZE	144
TEŽKO JE BITI PACIENT	151
VRAČANJE	161
KAKO PRENESTI SMRT	169

♦ Odhajanja

SKOZI TIŠINE 177

BO SPLOH KDAJ DOPOLNJENO? 183

SANJSKO PREBUJENJE 187

VIRI IN OPOMBE 191

ZAHVALA 197

UVOD

Zadnjih petindvajset let delam kot psihoanalitik. Zdravil sem ljudi po bolnišnicah za mentalno zdravje, na klinikah za psihoterapijo in forenzično psihoterapijo, v oddelkih za otroke in mladostnike ter v zasebni praksi. Otroke, mladostnike in odrasle obravnavam, kadar kdo želi konzultacijo, kadar jih kdo k meni prenapoti, in v okviru psihoterapevtskih seans, ki potekajo enkrat na teden. A večino dela opravljam z odraslimi prihoanalitično, torej tako, da se s pacientom vrsto let sestajava štirikrat ali petkrat na teden za po 50 minut. S pacienti in pacientkami sem tako preživel več kot 50.000 ur. Vsebina tega dela je tudi vsebina te knjige.

Kar bo sledilo, so zgodbe, pobrane iz vsakodneвне prakse. Zgodbe so resnične, na ljubo zaupnosti sem samo spremenil podrobnosti, po katerih bi bilo mogoče koga prepoznati.

Večinoma se vsi ljudje prej ali pozneje začnemo počutiti kot v pasti zaradi česa, kar se nam na lepem prikrade v misli ali dejanja. Smo ujetniki lastnih vzgibov ali nespametnih izbir; v zanki takšne ali drugačne nesrečnosti ali bojazni; zaporniki osebne zgodovine. Zdi se nam, da ne zmoremo naprej, pa vendar verjamemo, da zagotovo obstaja kaka pot. »Hočem se spremeniti, vendar ne, če to pomeni, da se bom spremenil,« mi je nekoč v blaženi nedolžnosti rekel neki pacient. Namen

mojega dela je pomagati ljudem, da se spremenijo, in zato ta knjiga govori o spreminjanju. In ker sta sprememba in izguba globoko spodaj povezani – ni je spremembe brez izgube – v tej knjigi straši duh izgube.

Filozofinja Simone Weil opisuje, kako se dva zapornika v sosednjih celicah skozi zelo dolgo obdobje naučita sporazumevanja s tem, da si trkata po steni. »Stena ju ločuje, vendar je tudi sredstvo sporazumevanja,« piše. »Vsaka ločenost je tudi vez.«

Ta knjiga govori o tej steni. Govori o naši želji, da bi se pogovarjali, da bi razumeli in bili razumljeni. Govori tudi o tem, kako naj poslušamo drug drugega, ne samo besed, marveč tudi premolke med njimi. Kar tule popisujem, ni nikakršen magičen postopek. Gre za nekaj, kar je del našega vsakodnevnega življenja – naše trkanje, naše poslušanje.

ZAČETKI

KO TE OBSSEDE ZGODBA, KI JE NI MOGOČE POVEDATI

Rad bi vam povedal zgodbo o pacientu, ki me je šokiral. Ko sem šele začel kot psihoanalitik, sem si najel majhno ordinacijo v Hampsteadu, na široki olistani cesti, imenovani Fitzjohns Avenue. Bila je blizu vrste dobro znanih psihoanalitičnih klinik, in le nekaj minut hoda od Freudovega muzeja. Na južnem koncu avenije stoji njegova velika bronasta statua.

Posvetovalnica je bila tiha in skromno opremljena. Pisalna miza je bila komaj dovolj velika, da sem na njej pisal beležke in pripravljaj mesečne obračune, knjižnih polic ali kartoteke pa sploh ni bilo – to ni bila soba za študij ali raziskave. Kot v večini posvetovalnic tudi tu kavč ni bil kavč, temveč krepko enojno ležišče s temnim vpetim pregrinjalom. Pri zglavju je ležala blazina iz gosjega puha, na njej pa bel platnen prtiček, ki sem ga po vsakem obisku zamenjal. Psihoanalitičarka, ki mi je sobo oddala v najem, je že pred leti obesila na steno primerek afriške ljudske umetnosti. Še naprej je uporabljala ordinacijo, namreč dopoldne, medtem ko sem jo jaz popoldne. Prav zato je bila soba brezosebna, celo asketska.

Delno sem bil zaposlen na Portmanovi kliniki, šlo je za sodno-medicinsko ambulanto, kamor so napotovali povečini pacienti, ki so prekršili kak zakon. Nekateri zločini so bili nasilni ali

spolni. Sprejemal sem paciente vseh starosti in napisal kar precej poročil za sodnijo. Obenem sem nabiral zasebne paciente. Skladno s svojim načrtom sem dopoldneve namenjal delu na kliniki; za popoldneve pa sem se nadejal, da bom sprejemal zasebne paciente, ki ne bodo imeli tako skrajnih oziroma perečih problemov.

Izkazalo pa se je, da so dokaj zahtevni tudi moji prvi zasebni pacienti. Ko se takole oziram, vidim veliko razlogov, zakaj so bili ti prvi primeri tako težavni. Deloma je šlo za mojo neizkušensost. Po mojem je potreben čas – vsaj z mano je bilo tako – da se človek zave, kako zelo so si ljudje različni. Najbrž pa mi tudi ni bilo v pomoč to, da sem imel kopico prenapotenih pacientov, s katerimi so mi starejši psihiatri in psihoanalitiki skušali pomagati pri nabiranju klientele. Doktorji pogosto prenapotujejo mlajšim analitikom paciente, ki jih sami ne želijo prevzeti ali pa jih ne morejo spraviti nikamor drugam. Med ljudmi, s katerimi sem se ubadal, so bili:

Gospodična A., dvajsetletna študentka. Psihoanalitik, ki jo je ocenil, je sicer napisal, da gospodična A. »trpi od neobvladljivih napadov joka, depresije in trdovratnih občutkov lastne neustreznosti«, a sama se je predstavila kot vedra mlada ženska, ki zatrjuje, da ne potrebuje obravnave. Sčasoma sem vendarle zvedel, da je bulimična in da se redno, kompulzivno reže. Ker se je ur udeleževala le sporadično, je dva druga terapevta nista več želela obravnavati.

Profesor B. je bil štiridesetletni znanstveni raziskovalec, poročen, z dvema otrokoma. Pred nedavnim so ga obdolžili plagiatorstva, kradel naj bi bil od nekega tekmeca. Rektorjev namestnik je zadevo naslovil na disciplinsko komisijo. Če bi ga ta spoznala za krivega – in profesor B. mi je povedal, da se bo verjetno tudi res zgodilo – bi mu utegnili ponuditi možnost diskretne odpovedi. Osebni zdravnik mu je predpisal antidepresive, mene pa poprosil, naj ga sprejemem v psihoanalizo. Profesor

B. je divje nihal med stanji vročične zmagoslavnosti – ko se je na primer posmehoval kolegom v disciplinski komisiji – in popolnega malodušja.

Gospodična C. je skupaj z možem imela v lasti in na skrbi manjšo restavracijo; bila je mati treh otrok. Želela je, da ji pomagam, ker je občutila tesnobo in doživljala napade panike. Pri prvi uri je omenila, da ima »težave z iskrenostjo«, a šele po nekaj mesecih terapije mi je povedala, da ima ljubezensko razmerje z varuško svojih otrok, ki je delala pri njih že sedem let, že vse od rojstva prvega otroka. Zdaj si je gospa C. – v nasprotju s tem, kar sta se dogovorila z možem – na skrivaj prizadevala zanositi, ker ni prenesla misli, da bi varuška odšla.

Še eden od mojih prvih pacientov je bil mlad mož, ki se je imenoval Peter. Zdravili so ga v veliki bolnišnici za duševne bolezni tam blizu. Tri mesece pred časom, ko sva se seznanila, se je skrtil v kredenco v krajevni cerkvi in si poskusil tam vzeti življenje, s tem da je zaužil kopicico različnih tabletk in si nazadnje še prerezal zapestji. Zabadal se je z nožičkom v vrat, prsi in roke. Odkrila ga je snažilka. Bilo jo je sicer strah, vseeno pa ga je držala, medtem ko sta čakala na rešilca. »Kdo je bil?« ga je vprašala. »Povejte mi, kdo vam je to naredil?«

Bolnišnična psihiatrinja, konzultantka, me je vprašala, ali bi bil voljan Petra imeti petkrat tedensko na psihoanalizi. Bila je mnenja, da bi imel Peter še največ možnosti, da okreva in se vrne domov k zaročenki in delu, če bo deležen vsakodneвне terapije, enkrat tedensko pa bi imel uro še pri njej.

Peter je imel sedemindvajset let, zaposlen je bil kot gradbeni inženir. Pred hospitalizacijo sta si z zaročenko kupila dvosobno stanovanje zunaj Londona. V službi je imel neke težave, bil je tudi v denarnih skrbeh – a ni kazalo, da bi to dvojje pojasnjevalo, zakaj je tako divje napadel samega sebe. Moja naloga je bila deloma tudi to, da skušam v sodelovanju s Petrom identificirati vzroke samomorilskega poskusa – če ne bova razumela, kakšne

sile so ga prignale do tega, potem je vse govorilo v prid možnosti, da se reč ponovi.

Bil je visok in mršav, držal pa se je, kakor se držijo nekateri depresivneži – ramena je grbil naprej, glavo pa pobešal. Tudi vedel se je depresivno – besede so se mu zatikale, v oči te skoraj ni pogledal. Potem ko se je namestil na kavču, se malone ni več premaknil.

Na ure je hodil redno in ni skoraj nikdar zamudil. Po nekaj mesecih so ga izpustili iz bolnišnice in vrnil se je v prejšnje življenje. A med najinimi urami sem vse bolj čutil, da se kar izgubi kdove kam – še najti ga nisem mogel, kaj šele da bi ga razumel. »Dolgo že molčite – mi lahko poveste, o čem razmišljate?« sem vprašal nekoč.

»O počitnicah v Devonu – ko sem bil še otrok,« je odvrnil.

Nastala je dolga pavza. Bi mi lahko povedal kaj več? Odgovoril je, da ne misli na nič določnega, da razmišlja samo o tem, da bi bil sam.

Pomislil sem, da želi proč od mene, da bi rad šel na počitnice, kar se tiče analize, in to sem mu tudi povedal. »Pa že,« je odvrnil.

Bilo je, kakor da se skuša zavarovati pred mojo vsiljivostjo; mojim zahtevam glede analize – kot na primer, da naj bo vedno točen in da odgovarja, če ga kaj vprašam – je sicer zadoščal, a pri tem nekako preprečeval, da bi med nama nastala kaka vez, ki bi kaj pomenila. Prav malo je dal na najine pogovore, to se je čutilo.

Toliko sem pa le zvedel, da se je v življenju že z marsikom sprijateljil, pa se potem obrnil proti njemu. Tudi v poklicnem življenju je lepo mirno delal svoje, potem pa se je na vsem lepem sprl s šefom in dal odpoved. To se je zgodilo kar nekajkrat. Poskusil sem mu odpreti oči, češ da je njegov repertoar očitno sestavljen iz dveh psiholoških pozicij: bodisi da je spravljiv ali pa eksploziva. Kazalo je, da se strinja, vendar nisem imel občutka, da mu ta misel kaj pomeni. Kmalu pa se je vzorec ponovil še pri sami

analizi. Prej je z mano sodeloval, zdaj pa se mi je začel posmehovati. Po nekem še posebej viharnem tednu je nehal prihajati. Pisal sem mu in mu predlagal, da bi se pomenila o njegovi odločitvi, da naredi konec zdravljenju, odgovora pa nisem dobil.

Obvestil sem psihiatrinjo, ona pa mi je povedala, da se tudi pri njej ne oglašča več.

Dva meseca zatem je prispelo pismo Petrove zaročenke, obveščala me je, da si je vzel življenje. Pojasnila je, da je tisti mesec pred smrtjo postajal vse bolj vznemirjen, pa tudi vase se je povlekel. Pokopali da so ga pred tednom dni v rodbinskem krogu pri Zahodnem londonskem krematoriju. Poslal sem ji sožalno pismo, potem pa obvestil psihiatrinjo.

Vedel sem bil, da je Peter, kot rečemo, rizičen pacient. Ko sem ga sprejel, sem si zagotovil pomoč supervizorja, izkušenega psihoanalitika, ki je napisal knjigo o samomoru. Ta me je spet in spet opozarjal na mnoge načine, na katere je Peter po vsem videzu idealiziral smrt. Zdaj sem ga šel obiskat v bojazni, da sem kaj spregledal. Supervizor me je skušal potolažiti. »Kdo bi vedel?« je rekel. »Morda ga je pa to, da je bil pri vas v analizi, zadnje leto *zadrževalo*, da si ni vzel življenja.« Vseeno pa me je Petrova smrt zelo vznemirila. Seveda sem vedel, da smo se vsi zmožni vesti avtodestruktivno, vseeno pa sem zaupal, da je želja po življenju močnejša. Zdaj pa sem čutil njeno krhkost. Petrov samomor me je navdal z občutjem, da je bitka med silami življenja in smrti veliko bolj izenačena.

Šest mesecev zatem sem na svojem odzivniku našel sporočilo. Slišal sem nezamenljive zvoke telefonske govorilnice – pibip-pibip, kovance, ki padajo – potem pa Petrov glas: »Jaz sem. Nisem mrtev. Zanima me, ali bi lahko prišel in se pomenil z vami. Dobite me na stari številki.«

Ko sem zaslišal Petrov glas, sta me obšla šibkost in zmedenost. Za hip sem se prepričeval, češ da se je odzivnik pokvaril in da poslušam kako zelo staro Petrovo sporočilo, ki pač ni

bilo izbrisano. Potem sem se zasmel – iz jeze, iz olajšanja. In iz osuplosti.

Ko sem zvečer pisal konzultantki, da jo obvestim, da Peter ni mrtev, sem storil nekaj, kar naredijo mnogi jezni ljudje: pošalil sem se. »Razen če nimajo v peklu telefonskih govorilnic,« sem napisal, »je Peter živ. Danes je pustil sporočilo na moji telefonski tajnici, želel se je naročiti.«

Peter me je prišel obiskat naslednji teden. Suhoparno mi je pojasnil, da me o njegovi smrti ni obvestila zaročenka – bil je kar on. Prestregel je bil tudi moje sožalje. »Ganljivo,« ga je opisal.

»No, to je pa res zanimivo,« je rekel moj supervizor. »Presemetljivo, da se ne dogaja bolj pogosto. Če pomislite na vse tiste adolescente, ki pravijo, kako nam bo žal, ko se bojo ubili, bi človek pričakoval, da jih bo več, takihle simulantov.« Sklenila sva, da lahko Petra sprejemem samo, če bom ocenil, da je odločen za res poprijeti.

Nekajkrat sva se sešla in se potem strinjala, da lahko nadaljujeva obravnavo. Nazadnje sta se njegov izgin in vrnitev izkazala za koristna, saj sta osvetlila nekaj, česar prej sploh nismo dojeli: njegovo potrebo po tem, da šokira.

V seansah, ki so sledile, je počasi postalo jasno, da se Peter rad vdaja mislim o tem, kakšno razdejanje povzroči, kadar na lepem odpove službo ali pa naredi konec prijateljstvu. Analizo je miniral dvakrat – prvič, ko je nehal hoditi, drugič pa, ko je simuliral samomor. V prvi fazi analize se nekako nisem zavedel, kako veliko mu pomeni, če lahko koga takole spodnese. Med drugo fazo je poiskal biološkega očeta in se odkrito pogovoril z materjo. Odkril je, da je imela ljubezensko razmerje s človekom, ki je pozneje postal njegov oče, pa da sta oče in mati na veliko popivala. Odkril je tudi, da sta bili prvi dve leti njegovega življenja zelo drugačni od tistega, kar so mu sicer povedali. Mati in oče sta priznala, da nista bila kos starševstvu in da sta bila z njim, ko je bil otročiček, nasilna.

Peter mi je povedal, da se oče ne spominja kaj dosti, samo tega, da je bil to grozen, nesrečen čas, nesrečen zakon. »Mama se je razjokala, kar naprej je ponavljala, kako žal da ji je,« je rekel Peter. »Ko me je rodila, je imela komaj dvajset let, pa nikogar, ki bi ji pomagal. Rekla je, da se ji je včasih zdelo, da se ji bo kratko malo utrgalo.«

Njena izpoved ga je navdala z nekaj olajšanja. V pomoč mu je, je rekel, ker zdaj ve, da se boji, čeprav ne ve česa. Za otročička je nasilje nepremostljivo, neobvladljivo in strašno doživetje – njegovi čustveni učinki pa utegnejo trajati vse življenje. Travma se ponotranji, polasti se nas, če nismo deležni nobene empatije. Zakaj se je torej Peter obračal proti ljudem, ki so mu bili blizu?

Petrovo vedenje je jasno kazalo, da si ne more dovoliti, da bi se sam sebi zazdel slaboten. Odvisnost od drugega mu je bila nevarna. Njegovo zgodbo bi se dalo strniti v: »Sem napadalec, ki zadaja udarce, ne pa ubogi malček.« Vendar pa je čutil tudi potrebo, da se obrne proti samemu sebi. Ko se je v tisti cerkvi vdal samonapadu, je uprizoril prav to zgodbo. Saj mi je tudi povedal: »Ti cmeravček klavrni, sem si mislil – tole ti lahko naredim, in ne moreš me ustaviti.«

Verjamem, da skušamo vsi po vrsti osmisлити naše življenje s tem, da pripovedujemo njegovo zgodbo, ampak Petra je imela v pesti zgodba, ki je ni mogel izreči. Ker ni premogel besed, se je izrazil z drugimi sredstvi. Sčasoma sem le spoznal, da se Peter z mano meni kar z vedenjem. Svojo zgodbo je povedal tako, da sem lahko občutil, kako je biti on, občutil jezo, zmedo in zgroženost, ki jih je kot dete gotovo občutil on.

Pisateljica Karen Blixen je rekla: »Vsaka žalost se da prenesti, če jo vtakneš v zgodbo ali če jo poveš kot zgodbo.« Ampak kaj če kdo ne more povedati zgodbe o svojih žalostih? Kaj če njegova zgodba pripoveduje njega?

Izkušnja me je naučila, da otroštva puščajo v nas takele zgodbe – zgodbe, ki jih sploh ne znamo ubesediti, ker nam ni nihče

pomagal, da bi našli besede. Kadar ne najdemo načina, da bi povedali svojo zgodbo, začne naša zgodba pripovedovati nas – te zgodbe sanjamo, dobivamo simptome ali pa se zalotimo, da se vedemo na načine, ki nam niso razumljivi.

Dve leti po tistem, ko je Peter pustil sporočilo na moji tajnici, sva se strinjala, da lahko končava njegovo analizo. Jaz sem bil sicer mnenja, da bi se dalo še delati, a njemu se je zdelo, da je čas.

Vse to se je zgodilo pred mnogimi leti. Vse od takrat se Peter ni več napovedal, sem pa nanj naletel pred nedavnim v kinu. Prepoznala sva se z nasprotnih koncev avle. Nekaj je rekel ženski, ki je stala ob njem, in prišla sta k meni. Pomolil mi je dlan, potem pa me je predstavil ženi.

O SMEHU

Ponedeljek, prvi dan po velikonočnih praznikih – bilo je toplo, svetlo. Odškrnil sem okni svoje posvetovalnice in stopil ven po zadnjo dopoldansko pacientko. Lily je vstala, takoj ko me je slišala. »Kakšno olajšanje, biti spet tukaj,« je rekla. »Doma sem mislila, da se mi bo zmešalo.«

Pravkar se je bila vrnila iz New Yorka, kamor je šla s svojo devet mesecev staro hčerko Alice obiskat starše. Polet iz Londona je bil grozen. Potem ko je z Alico in vso kramo končno našla izhod z letališča, je zunaj na pločniku zagledala mater. »Pozdravila me je tako kot vselej,« je rekla. »Zamiži in me potreplja po hrbtu – kot da imam bolhe.«

Mati je odprla vrata svojega avta in ven je skočil Monty, njen slinasti, dobrih dvajset kil težki zlati prinašalec. »S smrčkom mi je rinil v kavbojke, da mi je bilo kar malo nerodno. In spraševala sem se, zakaj ga je pripeljala do letališča – nimajo namreč karavana. Mama je rekla: 'Se mi je zdelo, da se bosta tako najlepše predstavila on njej, ona pa njemu.' In tako je bila Alica na sedežu zadaj, jaz poleg nje, Monty pa se je peljal lepo spredaj na sovoznikovem sedežu.«

Ves čas, kolikor je trajal obisk, nista ne oče ne mati pokazala kakega zanimanja za to, kako se Lily godi v življenju. Vse televizijske aparate sta puščala igrati na ves glas, med obedi pa